

Seppo Karisalmi, Raija Gould ja Lauri Virta

Työkyvyttömyyseläkeläiset eri järjestelmissä

Työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää työeläkejärjestelmästä, kansaneläkejärjestelmästä tai molemmista. Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella, miten työ- ja kansaneläkejärjestelmän työkyvyttömyyseläkeläiset poikkeavat toisistaan. Työeläkkeeseen aina liittyvä työura ja toisaalta kansaneläkkeen eläkevähenteisyys tuovat jo lähtökohtaisia eroja eri järjestelmistä työkyvyttömyyseläkettä saaville. Pisimpään työelämässä olleille on karttunut työeläkettä niin paljon, ettei heille makseta kansaneläkettä lainkaan. Toisaalta hyvin nuorena työkyvyttömäksi tulleet eivät ole olleet ansiotyössä, joten he saavat pelkkää kansaneläkettä.

Tutkimusaineistona käytettiin Terveys 2000 -hankkeessa 2000-luvun alussa kerättyä aineistoa sekä siihen liitettyjä eri rekistereistä poimittuja seurantatietoja vuosilta 2001–2007. Poikkileikkausaineisto koostui 30–64-vuotiaista henkilöistä, jotka saivat työkyvyttömyyseläkettä talvella 2000–2001 (n=459). Seuranta-aineisto muodostui 30–56-vuotiaista henkilöistä, jotka eivät seurannan alkaessa olleet työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä. Seuranta-aineistoon kuului 4 015 henkilöä, joista 314 henkilöä siirtyi työkyvyttömyyseläkkeelle seuranta-aikana. Sekä poikkileikkausaineiston että seuranta-aineiston vertailu saman ajankohdan rekisteritietoihin osoitti niiden edustavan hyvin kyseisten ajankohtien työkyvyttömyyseläkkeen saajia.

Eri järjestelmistä työkyvyttömyyseläkettä saavat erosivat toisistaan monin tavoin. Pelkkää kansaneläkettä saavat olivat siirtyneet jo nuorina työkyvyttömyyseläkkeelle, monilla heistä oli vain vähän koulutusta ja valtaosa heistä oli naimattomia. Pelkkää työeläkettä saavat olivat puolestaan pitkän työuran tehneitä, noin puolella oli vähintään keskiasteen koulutus ja useimmiten he olivat siirtyneet työkyvyttömyyseläkkeelle vasta 50. ikävuoden jälkeen.

Pientä työeläkettä ja sen lisäksi tulevaa kansaneläkettä työkyvyttömyyseläkkeenä saavat sijoittuvat edellisten ryhmien väliin. Esimerkiksi pelkkää työeläkettä saavat olivat ehtineet olla tutkimusajankohtaan mennessä työkyvyttömyyseläkkeellä keskimäärin neljä vuotta, sekä työ- että kansaneläkettä saavat kymmenen vuotta ja pelkkää kansaneläkettä saavat 25 vuotta.

Eläkejärjestelmien välillä oli suuria eroja työkyvyttömyyden perusteena olevien sairauksien jakaumissa. Mielialahäiriöiden, erityisesti masennuksen, osuus oli suurin pelkän työeläkkeen ryhmässä ja muiden mielenterveyden häiriöiden osuus puolestaan pelkän kansaneläkkeen ryhmässä. Muista mielenterveyden häiriöistä älyllinen kehitysvammaisuus oli yleisin diagnoosi pelkkää kansaneläkettä saavilla. Tuki- ja liikuntaelinten sairauksien osuus oli työeläkepuolella suurempi kuin pelkän kansaneläkkeen saajilla.

Sairauksien lisäksi myös koetussa terveydessä oli eroja. Pelkän kansaneläkkeen saajat kokivat psyykkistä haittaoireilua muita vähemmän ja he arvioivat myös terveytensä, työkykynsä ja elämänlaatunsa paremmiksi kuin työeläkkeen saajat. Nämä koetun hyvinvoinnin erot liittyivät eläkejärjestelmien välisiin sairauseroihin. Pelkän kansaneläkkeen saajista etenkin kehitysvammaiset arvioivat vointinsa hyväksi, kun taas työeläkkeen saajista mielialahäiriöiset kokivat elämänlaatunsa huonoksi.

Ansiotason erot eläkejärjestelmäryhmien välillä liittyvät suurelta osin eläkesäännöksiin. Kansaneläkettä saavat vain ne, joiden työeläke ei ylitä tiettyä vuosittain määriteltävää euro-määrää. Ansiotulojen keskiarvo olikin pelkän työeläkkeen ryhmässä kaksinkertainen verrattuna pelkkää kansaneläkettä saavien tuloihin. Kaikista työkyvyttömyyseläkeläisistä yli puolet koki toimeentulonsa niukaksi. Tämä ei kuitenkaan ollut suoraan yhteydessä eläkkeen pienuuteen, sillä vähiten niitä, jotka kokivat toimeentulonsa riittämättömäksi, oli pelkkää kansaneläkettä saavien miesten joukossa. Heidän toimeentulossaan oli kuitenkin myös kaikkein vähiten joustovaraa: suurista sairauskuluista selviytymiseksi oli turvaututtava ystävien apuun tai toimeentulotukeen. Työeläkkeen saajat olivat sen sijaan suurista kuluista suoriutuakseen supistaneet menoja tai käyttäneet säästöjä.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen tarkastelu osoitti, että pelkälle työeläkkeelle siirtyneiden eläkettä edeltänyt tulotaso ei suuresti poikennut muun vastaavan ikäisen väestön tulotasosta. Sen sijaan pienen työeläkkeen ja sitä täydentävän kansaneläkkeen yhdistelmälle siirtyneistä lähes kahdella kolmasosalla eläkettä edeltänyt tulotaso sijoittui koko vastaavan ikäisen väestön tulotason perusteella määriteltyn alimpaan tuloneljänneeseen.

Niin pelkän työeläkkeen kuin sekä työ- että kansaneläkkeen piiriin kuuluvilla huonoksi koettu työkyky ennusti erittäin hyvin myöhempää työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen yleisyyttä osoittava ristitulosuhde oli noin 30-kertainen niillä, jotka arvioivat työkykynsä huonoksi verrattuna työkykynsä hyväksi arvioineisiin. Erityisesti pienituloisten työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen näytti työkyvyn heikkenemisen ohella olevan yhteydessä myös yleisemmin huono-osaisuuteen liittyviin tekijöihin.

Tutkimuksen tulokset painottivat ensinnäkin työkyvyttömyyseläkeläisten jäljellä olevaa työkykyä. Etenkin kehitysvamman vuoksi eläkettä saavat arvioivat työkykynsä kohtuulliseksi. Olisi tärkeää, että itsensä osittain työkykyisiksi arvioivat voisivat halutessaan osallistua työelämään. Toinen keskeinen havainto oli toimeentulon koettu riittämättömyys. Työkyvyttömyyseläkeläisten toimeentulon ongelmia olisi tarvetta kartoittaa tarkemmin. Kolmas johtopäätös liittyi elämänlaatuun. Työkyvyttömyyseläkeläiset määrittivät elämänlaatunsa ennen kaikkea terveyden ja psyykkisen hyvinvoinnin avulla. Psyykkisen hyvinvoinnin lisääminen hoidon ja kuntoutuksen avulla parantaisi työkyvyttömyyseläkeläisten elämänlaatua ja todennäköisesti myös työkykyä.

Lisätietoja:

Seppo Karisalmi
Sähköposti: seppo.karisalmi@etk.fi
Puhelin: 010 751 2152

Lauri Virta
Sähköposti: lauri.virta@kela.fi
Puhelin: 020 634 2858

Aineistotilaukset:

aineistotilaukset@etk.fi
ISSN 1238-5948
ISBN 978-951-691-112-3 (PDF)
ISBN 978-951-691-111-6 (sid.)